

Въвеждането на механизъм за противодействие на тормоза и насилието в СУЕО „Александър Сергеевич Пушкин“ – Варна се налага от разбирането, че реален напредък в справяне с насилието може да бъде постигнат само в резултат на прилагането на последователна и целенасочена училищна политика, която се споделя и следва от цялата училищна общност и се подкрепя от всички отговорни институции. Подобна политика е необходимо да включва мерки и дейности за превенция и намеса, както и разписани механизми и отговорности за действие в ситуации на насилие. Механизмът за противодействие на насилието и тормоза в СУЕО „Александър Сергеевич Пушкин“ – Варна включва следните елементи:

- **Разясняване на понятията „насилие“ и „тормоз“, разликата между тях, видовете поведение, които те включват както и белезите по които да бъдат разпознати.**

- **Разглеждане на задължителните елементи на цялостна училищна политика за сигурна образователна среда – дейностите по превенция и интервенция на равнище училище и равнище клас, включването на родителите и очертаване на основните ресурси, които училището трябва да осигури, за да може ефективно да се предотвратява насилието и тормоза.**

I. ИЗМЕРЕНИЯ НА НАСИЛИЕТО И ТОРМОЗА В УЧИЛИЩЕ

1. Какво е насилие?

В България в официална употреба е дефиницията на понятието **насилие**, дадена в параграф 1, т. 1-5 от допълнителните разпоредби на Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето. **Насилие над дете** е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието или достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна и социална среда.

Физическо насилие е „причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание, без разстройство на здравето”.

Психическо насилие са „всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето, като подценяване, подигравателно отношение, заплаха, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя, настойника, попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури подходяща подкрепяща среда”.

Сексуално насилие е използването на дете за сексуално задоволяване. Според определението на СЗО е сексуалното насилие и злоупотреба над дете е „участието на дете в сексуални действия, които той или тя не разбира напълно и за които не е в състояние да даде информирано съгласие, или за които детето не е подготвено от гледна точка на развитието си и не може да даде съгласие, или които са в нарушение на законите или социалните табу на обществото”.

Пренебрегване е неуспехът на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за развитието на детето, да осигури развитието на детето в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи.

Насилието може да бъде от възрастен към дете, между деца и от дете към възрастен.

2. Какво е тормоз?

Тормозът е специфичен вид насилие и е сред най-неуловимите форми на агресивно поведение и насилие. Не всеки акт на насилие е тормоз. Тормозът между връстници е групов феномен. Случаите на тормоз се извършват в групова среда, в присъствието на други връстници и в отсъствието на възрастни.

Дан Олвеус определя тормоза като „повтарящи се във времето негативни действия от страна на един или повече ученици, когато някой умишлено причинява или опитва да причини травма или дискомфорт на друго дете чрез физически контакт, чрез думи или по друг начин“.

Тормозът е много сериозно, оставящо травматични следи действие, защото тормозеният не може да се защити със собствени усилия. Тормозът не може да спре без външна намеса.

Тормозът има следите **характеристики**:

- злонамерена проява, която има за цел да нарани или унижи дете;
- извършва се от позиция на силата, като едната страна използва доминиращата си позиция, за да нарани другата физически или психически, да я унижи или изолира;
- повтаря се многократно във времето, а не е еднократен и изолиран акт на агресия.

Проявите на тормоз най-общо могат да бъдат описани като:

Физически тормоз – блъскане, щипане, разрушаване, удране, нанасяне на болка, спъване, затваряне в някое помещение.

Психически тормоз – подмятане, подиграване, закачане, обиди, омаловажаване, заплахи, изнудване, повреждане на вещи, кражба и хвърляне на вещи, заплашителни погледи, неприятелско следене; словесни изрази, които имат за цел да унижат и оскърбят детето на база раса, пол, религия, сексуалност. Когато е в група – под формата на избягване, изолиране, игнориране, изключване от дейността на групата, одумване и разпространение на зловни слухове, натиск върху другите да не влизат в приятелски отношения с децата, обект на тормоз.

Сексуален тормоз – представлява всяка форма на нежелано словесно, несловесно или физическо поведение със сексуален характер, имащо за цел или водещо до накърняване на достойнството на лицето, и по-специално създаване на смущаваща, враждебна, деградираща (принизяваща), унижителна или обидна обстановка. Включва измислянето на сексуализирани прякори или имена, коментари за външността на някой и подигравки със сексуално значение, неподходящо докосване, бележки и надписи със сексуално съдържание и т.н. до по-екстремни форми на нападане и насилие.

Кибер насилие и кибертормоз – насилие и тормоз, които се осъществяват в дигитална среда чрез дигитални устройства. Включват създаване и разпространяването на обидни, заплашителни и подигравателни визуални материали, снимки и текстови съобщения, които уронват достойнството на детето или го унижават: снимането на детето с мобилен телефон и свободното разпространяване на снимки или видеозапис в интернет или по други канали без негово съгласие, кражба на самоличност/профил, обиди, разпространение на слухове в социалните мрежи др.

3. Разлики между тормоз и закачки и игри между учениците

По-голямата част от ситуациите на тормоз могат да бъдат овладени от учителите, а някои – от самите деца. Всяка намеса изисква внимателна преценка на ситуацията и нейната тежест. На първо място важно е да се разграничат случаите, в които не се касае за тормоз, а само за игра или приятелско премерване на силите между децата. За целта е необходимо да се наблюдава поведението на децата, включително и на тези, които само присъстват без активно да участват.

- Ако децата се закачат, бутат или блъскат или си разменят шеги, като при това се смеят, разменят си ролите и позициите и никое от тях няма видимо доминиращо положение, а околните не им обръщат особено внимание, то най-вероятно **става дума за игра**.

- Ако едно от децата е видимо напрегнато, не се усмихва, опитва се да се махне, ако ролите не се сменят, а другото дете е в постоянно доминираща позиция и това поведение привлича вниманието на околните, то най-вероятно **става дума за тормоз**.

- Ако ученикът не се чувства добре от закачките и подигравките, тогава поведението **може да е тормоз**.

- Ако ученикът към когото са отправени подигравките поиска от друг ученик да спре и той не спре, **тогава става въпрос за тормоз**.

- Ако ученикът, който дразни продължава да дразни отново и отново, **това е тормоз**.

- Ако дразненето е за нещо, което ученикът не може да промени, тогава **може да е тормоз**.

- Ако наоколо има и други хора, които наблюдават ситуацията и се окуражават или присъединяват към ситуацията на подигравки, **това е тормоз**.

- Ако единият ученик е по-силен, по-популярен, по-голям, по-властен, това **може да е тормоз**.

Когато се касае просто за приятелска игра, учителят може да се намеси, за да предупреди децата да внимават да не се наранят. Ако обаче наблюдаваното поведение може да бъде определено като тормоз е необходимо да се предприемат съответните стъпки.

Физическото насилие и тормоз са формите, които възрастните най-често забелязват и затова често мерките за справяне обикновено са насочени именно към тях. Психическото насилие и тормоз по-трудно могат да бъдат установени, тъй като те не са така видими, а и децата, от своя страна, нямат нагласата да споделят с възрастните за своите преживявания.

4. Признаци, по които може да се разпознаят насилието и тормоза:

- различни по вид и цвят натъртвания, включително синини, постоянни или чести червени петна, включително от пръсти, насинени очи, следи от ухапване;

- неправдоподобни или объркани обяснения за травмите, включително едностранни отговори;

- безпокойство и крайности в поведението - от агресивност до пасивност;

- лоша представа за себе си - децата смятат, че са заслужили насилието;

- прекалена отстъпчивост на детето и оставяне без протест да се прави каквото и да било с него;

- влошаване на здравословното състояние, което включва прилошавания, главоболие, отпадналост;

- влошаване на успеха от обучението и чести отсъствия от училище;

- чести отсъствия от определени часове;

- детето може да стане затворено и изолирано, да не желае да контактува с връстниците си;
- агресивно поведение и/или поведение, насочено към привличане на вниманието, упорито непослушание, самонараняване;
- внезапни избухвания, които са необичайни за възрастта или за нивото на развитие на детето;
- бягане и криене, включително зачестили бягства от училище;
- загуба на доверие, неучастие в общите занимания в училище, ниска самооценка;
- употреба на алкохол, медикаменти, самозанемаряване (постоянно обличане на едни същи дрехи или отказ да сменя косата си);
- психосоматични симптоми;
- различни прояви на сексуализирано поведение (имитация на сексуален акт, разголване, използване на език, свързан със сексуални действия и т.н., които са нехарактерни за съответната възрастова група деца);
- промени в навиците или в използването на интернет и социалните мрежи.

Тормозът между деца спада към насилието над дете и се третира с мерките на Закона за закрила на детето. Според чл. 7, ал. 1 и 2 от Закона за закрила на детето, всяко дете има право на закрила от насилие и всеки, на когото стане известно за дете, преживяло насилие, е длъжен да сигнализира органите по закрила.

II. УЧИЛИЩНА ПОЛИТИКА НА СУЕО „А. С. ПУШКИН“ – ВАРНА ЗА ПРЕВЕНЦИЯ И ИНТЕРВЕНЦИЯ НА НАСИЛИЕ И ТОРМОЗ

1. Принципи, ценности философия

СУЕО „А.С.Пушкин“ - Варна разработва и прилага цялостни политики за:

- Подкрепа на личностното развитие на ученика;
- Изграждане на позитивен организационен климат;
- Утвърждаване на позитивна дисциплина;
- Развитие на училищната общност.

Превенцията и интервенцията на насилието са неизменна част от тези политики и се основава на споделени ценности, философия, норми, правила и традиции за участие и взаимодействие на директора, педагогически и непедagogически персонал, родителите и учениците в изграждането на сигурна среда.

Основни цели на политиката за превенция и интервенция на насилието:

- Да се създаде позитивна култура и климат в училището;
- Да повиши осведомеността на всички участници в процеса на училищното образование, че насилието е неприемливо поведение;
- Да разработи система за превенция, която създава условия за превантивна работа в класа;
- Да създаде система за интервенция като разработи правила и процедури във връзка с всяка една проява на насилие и тормоз;
- Да създаде система за предоставяне на подкрепа за пострадалите в ситуацииите на насилие и тормоз;

- Да развие устойчива система за изграждане на капацитет у всички участници в образователния процес под формата на обучителни дейности и механизми за взаимодействие и сътрудничество с други институции;
- Да създава механизъм за проследяване на ефективността от дейностите по превенция и интервенция.

Политиката за сигурна образователна среда в СУЕО „А.С. Пушкин“ се базира на следните специфични принципи:

- Позитивна култура и климат;
- Ефективно лидерство;
- Прилагане на цялостен институционален подход;
- Споделено разбиране за насилието и тормоза и последиците;
- Подкрепа и мотивиране на учениците и служителите и изграждане на капацитет за справяне с насилието;
- Въвеждане на образователни стратегии и дейности за превенция, които развиват емпатия и изграждат нулева толерантност към всички форми на насилие;
- Системност и регулярност при прилагане на мерки и действия в случаи на насилие и тормоз;
- Усилия за изграждане на система от взаимовръзки и взаимодействия за изграждане на по-сигурна среда.
- Партньорство с родителите;
- Непрекъсната оценка и проследяване на ефективността на цялостната политика за превенция и интервенция на насилието и тормоза.

За сигурна образователна среда и нулева толерантност към насилието и тормоза са необходими:

- Системни усилия за възпитаване у учениците на социални умения и нагласи, които не допускат насилие във взаимоотношенията;
- Подобряване на физическата среда, която не съдържа предпоставки за агресивно поведение и в същото време създава условия за формиране на класа като общност;
- Работа с нагласите към ученето, които намаляват съревнователния елемент между децата за сметка на екипната работа;
- Последователни стъпки за разбиране на последиците от насилието и тормоза и мерки за подкрепа на децата с неприемливо поведение, които не наблягат на наказанието.

Училищната политика се реализира на равнище училище и на равнище клас, като на всяко от тези равнища се осъществяват дейности по превенция и интервенция (реакция).

Превенцията на насилието и тормоза включва комплекс от мерки, които имат за цел ограничаване и/или елиминиране на предпоставките и рисковите фактори, допринасящи за насилието. Превенцията поставя приоритет върху дейности на равнище клас, например създаване на правила на отношения в класа, морално възстановяване на щета, тематични дискусии, регулярно провеждани в часа на класа или по друго време.

Интервенциите включват действия и мерки, които целят спиране и разрешаване на възникнала вече ситуация на тормоз, като се отчитат индивидуалните потребности на всяко дете, въввлечено пряко или косвено в ситуацията, и се прилага принципа на най-добрия интерес на детето. В по-

голямата си част интервенциите включват отговора на училището при възникнали ситуации на тормоз.

2. Система от мерки за реализиране на сигурна образователна среда

2.1. Координационен съвет

Със Заповед № РД 07-1894/11.09.2018 г. на директора на СУЕО „А. С. Пушкин“ - Варна е утвърден Училищен координационен съвет, който планира, проследява и координира усилията за справяне с тормоза.

Състав на училищния координационен съвет за учебната 2018/2019 година:

Председател: Иво Николов – заместник-директор по учебната дейност

Членове:

1. Марияна Георгиева – училищен психолог
2. Олга Хараламбиева – училищен психолог
3. Наталия Николова – главен учител
4. Катя Градинарова – главен учител
5. Светла Стойкова – старши учител
6. Весела Кирова – главен учител
7. Ивелина Медникарова – председател на Училищното настоятелство
8. Ростислава Росенова – председател на Ученическия съвет.
9. Тодор Тачев – член на Ученическия съвет.

2.2 Оценка на ситуацията

Оценката се извършва в началото на учебната година и се организира от училищното ръководство. За целта се използват следните инструменти:

- анкета сред учениците, организирана от училищните психолози със съдействието на класните ръководители;
- дискусии с участие на цялата училищна общност
- фокус групи с деца учители и родители и други.

Резултатите от оценката и наличието на проблем се представят от координационния съвет и се обсъждат на тематичен педагогически съвет. Резултатите се обсъждат и на тематични родителски срещи и в часа на класа.

2.3. Изготвяне на план за превенция и интервенция на насилието и тормоза

В началото на учебната 2018/2019 година координационният съвет изготвя план за превенция и интервенция на насилието и тормоза. Този план съдържа описание на всички дейности по превенция и интервенция на равнище клас и училище.

2.4. Планиране на дейностите по превенция:

2.4.1. Дейности по превенция на равнище училище

- Създаване/актуализиране на етичен кодекс на училищната общност.
- Създаване на единни училищни правила, които да станат част от Правилника за дейността на училището. Този процес се свързва със следните дейности:

1. формулиране на предложения от всеки клас за правила на поведение и ценности;

2. обобщаване на всички предложения за правила на поведение и ценности, направени от класовете и формулиране на общоучилищни ценности и правила, които да бъдат част от училищната политика.

• **Внасяне на промени в Правилника за дейността на училището при необходимост.**

• **Запознаване на цялостната училищна общност с определението, проявлението и последиците от насилието и тормоза.**

• **Подобряване на системата от дежурства.**

• **Повишаване квалификацията на учителите.**

• **Информирание и актуализиране на информацията за наличните ресурси в общността.**

2.4.2 Дейности за превенция на равнище клас

• **Децата и учителят създават правила за поведение на класа.**

• **Обучителни дейности, в които водеща роля има класния ръководител.**

За работата на равнище клас се прилагат всички форми на групова работа, дискусии, решаване на казуси, ролеви игри, споделяне на опит, като се използват възможностите на часа на класа, учебни предмети от задължителните учебни часове, различни извънкласни и извънучилищни дейности.

Необходимо е да се извеждат теми от учебното съдържание, които може да се използват за работа и анализ по проблема насилие, свързани с правата на децата, ценностите, социалните роли, функционирането на групите и институциите и т.н. Целта е да се създаде пространство, в което се говори открито за насилието и тормоза и се работи за формирането у децата на нагласи и социални умения за здравословно и ненасилствено общуване, емпатия, толерантност и уважение към различията, решаване на конфликти и др.

Основни теми:

1. Правата на децата и отговорностите, които те създават по отношение на околните.

2. Ценностите – какво са, какви могат да бъдат, как се проявяват в поведението, как се прилагат в ежедневието?

3. Какво представляват насилието и тормозът, разпознаваме ли го и как можем да докладваме за случаи на тормоз?

4. Какви са преживяванията на извършителя, последователите, потърпевшия и наблюдателите?

5. Как се чувстваме, когато видим прояви на насилие и тормоз и какво правим? Какво можем да направим?

• **Използване на подход, ориентиран към децата, на подхода за работа с връстници, осигуряване на условия за участие на учениците, които да станат естествени помощници при реализиране на дейностите по превенция.**

• **Провеждане на тематични родителски срещи.**

2.5 Дейности по интервенция

2.5.1. Дейности по интервенция на ниво училище.

Дейностите по интервенция на ниво училище задължително се включват в Годишния план за дейността на училището.

- **Водене на училищен дневник със случаи и процедури за управление на информацията.**

Дневникът има за цел да подпомогне процеса на координация и комуникация в училище във връзка с осъществяването на цялостна училищна политика за превенция и интервенция на насилието и тормоза.

В дневника се документират единствено ситуацияите, съответстващи на второ и трето ниво на приетата класификация (Приложение 1) и които изискват намесата на координационния съвет.

Всяка описана в дневника ситуация, съдържа следната информация: дата; клас; участници, вид насилие и ниво; какво е предприетото действие; подпис на служителя.

На базата на вписаната информация, координационният съвет анализира и оценява риска от продължаване на насилието и тормоза. Координационният съвет е отговорен за анализа и разпознаването на деца и ученици, които участват и се вълечат в ситуации на насилие и тормоз, без значение дали извършват проявите или са извършили насилието. От анализа координационният съвет дава становище за индивидуална работа с дете, което се намира в ситуация на риск по смисъла на ЗЗД и ЗПУО, предлага мерки и конкретни интервенции. Координационният съвет дава становище и насочва ученика към допълнителна подкрепа за личностно развитие на дете в риск.

Дневникът се съхранява при училищния психолог.

- **Инициране на работа по случай, включително насочване на случая към други служби**

При случаи от трето ниво, както и по преценка при случай от второ ниво незабавно се уведомява Дирекция „Социално подпомагане“ (Отдел „Закрила на детето“) и/или полицията. Уведомените институции започват проверка на сигнала по реда на **Координационния механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция** (Приложение 3: Кой, кога, къде може да подава сигнал за дете в риск?), в който се включва представител на училището. Индивидуалната работа по случай с дете се осъществява интегрирано от мултидисциплинарен екип. При становище на координационния съвет за инициране на работа по случай или ако не се свика **Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция**, училищните психолози следва да инициират работата по случай с детето в детската градина.

Всеки служител, работещ в училището е длъжен при установяване на случай на насилие и тормоз незабавно да уведоми директора на училището.

2.5.2. Дейности по интервенция на ниво клас

Отнасят се до всички ситуации на насилие и тормоз според приетата класификация (Приложение 1).

- **Обсъждане между учениците и класния ръководител** с цел изясняване на възникнал проблем, влиянието върху всички участници и свидетели, последствията и възможните решения.
- **Съвместни действия между класен ръководител/ учител и училищните психолози и включване на външни специалисти.**
- **Използване на посредник при разрешаване на конфликта.**
- **Провеждане на тематична родителска среща.**

3. Работа с родители

Привличането на родителите е важна част от реализирането на училищната политика и важно условие за нейната ефективност. Родителите се привличат като партньори както в дейностите по превенция, така и в случаите на интервенция.

Родителското съдействие има следните измерения:

- Провеждане на тематична родителска среща, в която учителите запознават родителите с цялостната политика, представят основните моменти на механизма и дискутират тяхната готовност да участват.
- Покана към родители, които да представят своите професии и интереси, така че да направят връзка между образованието и приложението му в живота.
- Идентифициране на родители, които могат да станат посредници между училището и родителите или други организации и институции.

Родителското съдействие има следните измерения:

- родители - специалисти от областта на помагащите професии (психолози, социални работници, медиатори, лекари, свещеници) или други професии, които могат да бъдат полезни за реализиране на ценни училищни инициативи и други;
- родители, които могат да се включат в групи за придружаване на определени групи деца по пътя от дома до училището и обратно;
- родители, които могат да станат посредници между училището и родителите или други организации и институции.

Партньорство с родителите в случай на интервенция.

Необходимо е родителите на участващите в ситуация на насилие и тормоз ученици да бъдат уведомени, както и за предприетите от училището действия.

Насоки към учителя за разговор с родителите:

- Разговорът да започне със силните страни на ученика, а след това да се представи ситуацията. Това сваля напрежението в началото.
- Добре е останалите родители от класа също да бъдат информирани за ситуацията с цел изясняване на неизвестните и сваляне на напрежението. Родителите да бъдат информирани, че критиките и negliжирането на другите са недопустими и ще задълбочат конфликта.
- Разговорът да се проведе на подходящо място, в партньорски взаимоотношения. Конструктивно е учителят да дава конкретни препоръки на родителите какво могат да направят и да обсъжда дали това е според

възможностите им. По преценка учителят може да насочи родителите за консултация с училищния психолог или други специалисти.

Насоки за работа с родители, които не съдействат:

В случай, че родителите не съдействат или възпрепятстват действията на училището, учителят се обръща към координационния съвет и случаят се обсъжда.

4. Ресурсна обезпеченост

Училищното ръководство осигурява:

- ежегодно обучение на служителите по теми свързани с тормоза;
- обучени специалисти за интервенция в ситуации на тормоз в училището, а при липса на такива се обръща към външни за училището специалисти, които са обучени за интервенция в ситуации на тормоз;
- информация, материали по темата за насилието и тормоза в училище, информация за наличните ресурси в общността и други.